

կ'ուտեն, ու համն ալ կը գովեն. կա-
շին ու եղջիւրն ալ զանազան բանե-
րու կը բերեն:

Անգեղջիւրին մէկ տեսակն ալ կայ
որ երկու եղջիւր կ'ունենայ քթին
վրայ՝ մէկը մէկալէն պզտիկ, և ասի-
կայ Միւրիկէ միայն կը գտնուի:

ՍՐՋԻՆՆԵՐՈՒՆ ԲՆՈՒՄԻՆԸ:

Բ.

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆԻ վրայ գրող մատե-
նագիրներ դիտած են, որ մարդ-
կային ճարտարամտութիւնը սրելու հա-
մար՝ Մտուծոյ նախախնամութիւնը
կարգ դրեր է, որ մեր ամէն օրուան
կերակուրը առանց ծանր նեղութե-
ն ու աշխատութեան չպատրաստուի:
Թուչուններու և անասուններու որ-
սորդութիւնը, ձկնորսութեան տե-
սակ տեսակ արուեստները, ու եր-
կրագործութեան այլ և այլ կերպերը,
հարկաւոր զբաղանքներ են՝ որ անով
չատ մարդիկ իրենց գործք մը կը գըտ-
նեն: Թէ որ անասուններուն վրայ
նայինք, կը տեսնենք որ ամէն մէկը
սաստիկ աշխատանքով կ'անցընեն
կեանքերին, որպէս զի իրենց կամ
իրենց ձագերուն համար հարկաւոր
պարուստը ճարեն: Իրենց բոլոր զբա-
ղանքն է իրենք զիրենք պահել: Աս-
տի դատարկ մարդը աշխարհքիս մէջ
հրէշ մըն է: Չորս դին բոլոր բնու-
թիւնը գործքի հետ է. ամէն կեն-
դանի այնպիսի մարդը կը յանդիմա-
նեն: Միայնիսի մարդն որ ուրիշ-
ներուն վրայ ընկած բեռ մըն է, որ
ոչ հասարակաց հարստութիւնն ա-
ւելցընելու հոգ ունի, և ոչ զինքը ու
իր ընտանիքը պահելու հոգ ունի,
թող նայի թէ նախախնամութիւնը
մըջիւնին ինչ բնութիւն տուեր է,
որ բանական կենդանիներու օրինակ
կ'ըլլայ: Մի բանս անցեալ շաբթուան
տետրին մէջը բացատրած է զարմա-

նալի կերպով. ան պատմութեան մնա-
ցածն ալ աս ետեւի ըսելիքս է:

Յորեննոցն որ գոցեցի, իմ մըջիւն-
ներս իրենց պարուստը գտնելու հա-
մար նեղը մտան. վասն զի իրենց պա-
շարը ան ցորեննոցէն կը հոգային:
Երջապէս տեսնելով որ իրենց հա-
մար դիզած ցորենս դեռ երկան ատեն
պէտք էր որ գտնէին, միտքս դրի որ
իրենց իմացընեմ:

Որպէս զի իմանամ թէ որչափի կը
հասնի ասոնց ճարտարամտութիւնը,
հնարք մը մտածեցի՝ որ լաւ յաջողե-
ցաւ: Բանը անհաւատալի կ'երևնայ
անոնց որ չեն գիտեր՝ թէ ան կենդա-
նիներն որ նոյն տեսակէն ընկերու-
թեամբ կ'ապրին, ուրիշ կենդանիներէն
աւելի աչքաբաց են: Բէլի մեծ
մըջիւններէն մէկն առի, ու ցորենի
դէզին վրայ ձգեցի: Միջափ ուրա-
խացաւ ձեռքէս ազատելուն վրայ, որ
առանց ցորեն մը առնելու մէկէն իր
բոյնը վազեց. բայց հոն ցորեն ըլլալը
դիտեր է. վասն զի ժամէ մը ետեւ բոլոր
իմ մըջիւններս հոն իրենց պաշար ըլ-
լալը իմացեր էին. և տեսայ որ շատե-
րը հոն դրած ցորենս կրելու զբաղած
էին: Բեզի կը թողում մտածել՝ թէ
արդեօք չէ՞նք կրնար ըսել որ իրենց
ծանօթութիւնը իրարու իմացընելու
ճամբայ մը ունին. չէ՞նէ ինչպէս մէկ
կամ երկու ժամէն ետեւ կրնային ի-
մանալ որ հոն տեղը ցորեն կայ: Յո-
րենը շուտ մը լմնցաւ. ես ալ նորէն
դրի, բայց աւելի քիչ՝ որպէս զի լաւ
իմանամ թէ իրենց բուն ախորժը,
կամ հրաշալի ագահութիւնը որչափ
է. վասն զի չեմ տարակուսիր որ ձմե-
ռուան համար ալ պաշար կը դիզեն:
Սուրբ գրքին մէջ ալ կը կարդանք նոյն
բանը. բիւրաւոր փորձեր ալ նոյն բա-
նը կը սորվեցընեն, և չեմ կարծեր որ
մէկը փորձ մը ըրած ըլլայ՝ որ հակա-
ռակը ցուցընէ:

Բռաջ ըսի թէ ան մտուկին կամ
պարտեզիկին մէջը մըջիւնի իրեք բոյն
կար, որ կրնանք ըսել թէ իրեք այլ և
այլ զբաղանքներ էին. կառավարութե

օրէնքնին մէկ, նոյն կարգը կը պահէին ու նոյն սովորութիւնները: Իայց աս տարբերութիւնը կար որ մէկուն բնակիչները քովիններէն աւելի շատգէտ ու աւելի ճարտար կ'երենային. ան բոյնին մըջիւնները աւելի լաւ կարգ ունէին. իրենց ցորենը աւելի ազնիւ էր, իրենց պաշարը աւելի շատ, բնակիչներուն թիւն ալ աւելի, ու աւելի խոշոր ու զօրաւոր էին: Ինչիկայ գլխաւոր ու մեծ բոյնն էր: Ս'անաւանդ թէ դիտեցի որ ան մըջիւնները մէկախներէն աւելի վեր էին, ու անոնց վրայ իշխանութիւն մ'ալ ունէին:

Թէպէտ ան հողով լեցուն սնտուկն որ մըջիւնները իրենց տեղ շիներ էին՝ սովորաբար անձրեւէ ազատ կը մնար, բայց երբոր հով մը փչէր, ան ատենը անոր վրան ալ անձրեւ կուգար: Իս բանս մըջիւններուն շատ նեղութիւն կուտար. վասն զի մըջիւնը ջուրէ կը վախնայ: Սաշար փնտռելու համար երկայն ճամբայ որ ընեն, ու անձրեւի բռնուին, կղմինտրի մը կամ ուրիշ բանի մը տակ կը պահուէին, ու մինչև որ անձրեւը չդադրի՝ դուրս չեն ելլեր: Ինոր համար շատ անգամ մըջիւնը կղմինտրներու տակ կը գտնուի, որ անձրեւէն ազատ մնայ: Ս'իշտ իրենց բոյնը ան կղմինտրներուն տակը ծածկուած կը մնան, առանց ուրիշ նեղութե մը, ու իրենց ցորենն ու չոր հողին կտրուանքը կղմինտրին չորս դին արեւը կը փռեն. ինչպէս որ մարդ ամէն օր կը ընայ տեսնել: Գլխաւոր բոյնին մըջիւնները անձրեւէն ազատելու համար զարմանալի հնարք մը գտան: Սակուղ քարի պզտիկ տափակ կտոր մը կար. ցորենը երբոր իմանային թէ կրնայ անձրեւ դալ, կը բերէին բոյնին ծակին վրայ կը դնէին. իսկ գիշերը գրեթէ միշտ: Իս սունի մը չափ աւելի զօրաւորներէն քարի կտորին չորս դին շարուեցան, ու միակերպ զարմանալի կարգաւ մը քաշեցին տարին քարը: Դաւաւտները մէկ դի կը շարժէին. և շատ զարմանալի տեսնելու բան էր երբոր աս գործքին

կը զբաղէին: Իոյնին եղերքը գետինը խորտուբորտ ըրեր էին. անանկ որ քարը գետնին վրայ տափակ չէր կենար, հապա տակէն կ'անցնուէր: Ս'էկալ երկու բոյներուն մըջիւնները չկրցան այնպէս աղէկ անձրեւէն ազատ մնալ. իրենց բոյնին ծակին բերանը վրայէ վրայ հին ու չոր շաղախի կտորներ կը դիզէին. բայց անով ալ անձրեւէն ազատ չէին մնար, ու երկրորդ օրը եղած փնասին ճար ընելու համար չարաչար կ'աշխատէին: Երկու բոյներն որ անձրեւէն նեղութիւն կը քաշէին՝ վրանին լաւ մը ծածկեցի. իսկ գլխաւոր բոյնը օգնականութեան կարօտութիւն չունէր, ուստի անոր վրայ հոգ չըրի:

Տըլա Լուպէր՝ Սիամայ վրայ գրուածքին մէջ կ'ըսէ, թէ ան տերութեան մէկ կողմը որ շատ ջուր կը կոխէ՝ մըջիւնները իրենց բոյնը ծառերուն վրայ կը դնեն. ուրիշ տեղ մըջիւնի բոյն մը գտնե՛ն անկարելի է: Ս'ուրիշինչ որ կ'ըսէ աս հեղինակը մըջիւններու վրայ՝ հարկ չէ հոս յիշել. ու զողը իր գրուածքը կրնայ գտնել:

Նետաքրքրական փորձ մը ըրի ան տեղն որ աս իրեք մըջիւնի բոյները կային: Երբորդ բոյն մըն ալ շինեցի, և աս կերպով յաջողեցաւ: Տովանոցի մը մէջ, սնտուկէն շատ հեռու, ծակ մը գտայ, մէջը լեցուն մըջիւն, որ մինչև հիմայ բոլոր տեսածներէս աւելի խոշոր էին. բայց շատ ցորեն չունէին, ու կառավարութիւննին ալ լաւ չէր: Սնտուկին մէջը մըջիւնի բոյնի նման ծակ մը բացի. իբր թէ նոր քաղաքի մը հիմ դրի. ետքը հովանոցը եղած բոյնէն որչափ որ կրցայ մըջիւն առի, ու շիշի մը մէջ դրի, որպէս զի սնտուկիս մէջ իրենց նոր բնակարան տամ. ու որովհետեւ կը վախնայի որ չըլլայ թէ նորէն հովանոցը դառնան, իրենց հին բոյնը աւրեցի՝ ծակը տաք ջուր լեցնելով, որպէս զի մէջի մնացած մըջիւնները մեռնին: Ետքը շիշին մէջի մըջիւնները նոր ծակին մէջը լեցուցի, բայց ամէն ալ դուրս կը փախ

չէին : Արկու ժամ չքըշեց , բոլորն ալ դուրս ելան . ասով կարծեցի թէ իմ սնտուկիս մէջը անկարելի է չորրորդ բոյն մ'ալ շինել :

Արկու իրեք օրէն ետեւ դիպուածով հովանոցը գնացի , ու շատ զարմացայ երբոր տեսայ՝ որ իմ աւրած բոյնս մըջիւնները վարպետութեամբ նորոգեր էին : Ս'իտքս դրի որ ան բոյնը նորէն բոլորովին ջնջեմ , ու նոյն մըջիւններուն բնակարանը իմ սնտուկիս մէջը փոխադրեմ : Իսկ մտածուածիւնը առաջ տանելու համար իրենց բոյնին բերանը քիչ մը վառօդ ու ծածուկմբ դրի ու կրակ տուի , բոլոր բոյնը տակն ու վրայ եղաւ . ետքը որչափ որ կրցայ՝ մըջիւններէն բռնեցի , ու զած տեղս բերի : Այն օրը շատ անձրևոտ օր մը հանդիպեցաւ , ու բոլոր գիշերը անձրև եկաւ . ան պատճառաւ բոլոր անձրևին ատենը նոր բոյնին մէջը մնացին : Իսկ առտը անձրևն որ դադրեր էր , ան մըջիւններէն շատերը գնացին որ իրենց առջի բնակարանը կարգի դնեն . բայց նայեցան որ վառօդին ու ծածուկմբին հոտին պատճառաւ հոն չէին կրնար կենալ , վասն զի ան հոտը զիրենք կը սպաննէ . ետ դարձան , և ուր որ կ'ուզէի որ կենան՝ հոն դադրեցան կեցան : Շատ մը դրացիներնուն հետ ճանչնորովի ըրին , և բոյնէն դուրս ամէն կերպ օգնութիւն գտան անոնցմէ : Իսկ բոյնին ներսի բաները միայն իրենց կ'իյնայ . աս բանս իրենց մէջ անփոփոխելի օրէնք է :

Մըջիւնը իր բոյնէն զատ ուրիշ բոյն չերթար . ու թէ որ յանդգնի երթայ , պէտք է որ ետ դառնայ , ու խստութեամբ կը պատժուի : Շատ անգամ մըջիւն մը իր բոյնէն առեր ուրիշ բոյն մը դրեր եմ , բայց մէկէն դուրս եկեր է , երկու իրեք մըջիւն ալ զինքը հաւածեր են : Այն մըջիւնով շատ անգամ նոյն փորձը ըրի . բայց ետքը ետքը մէկալ մըջիւններուն համբերութիւնը հատաւ , ու խեղճ՝ մըջիւնը սպաննեցին : Շատ անգամ մատուր-

ներովս մըջիւններ վախցուցեր եմ , ու զիրենք դէպ 'ի մէկալ բոյնը քշեր եմ , իրենց ճամբուն արգելք ըլլալով որ իրենց բոյնը չերթան : Շատ դիւրին էր իրենց ուրիշ բոյն մը փախիլը : Շատ մարդ այսչափ զգուշաւոր չըլլար . ու թէ որ վրան աւազակներ վազեն՝ ինքը զինքը պատու հանէն ալ վարկը ձգէ կամ ջրհորը կը նետէ . բայց մըջիւնները կը զգուշանան որ օտար բոյն չերթան , ու ազատելու համար ուրիշ ամէն հնարք կ'ընեն : Ատքի նեղն որ իյնան , ան ատենը միայն ուրիշ բոյն կ'երթան . երբեմն ալ , ինչպէս շատ անգամ փորձեր եմ , յանձն կ'առնուն ձեռք իյնալ : Աստի աս միջատներուն անփոփոխելի օրէնք է որ իրենց բոյնէն զատ ուրիշ բոյն չերթան : Հիւրընկալութիւն չունին . բայց իրենց բոյնէն դուրս պատրաստ են ուրիշի ամէն օգնութիւն ընելու : Իրենց կրած բեռը դրացիին բոյնին բերանը կը դնեն , ու ան բոյնին մըջիւններն ալ ներս կը կրեն :

Իրենց մէջ տեսակ մը առուտուր ալ ունին , ու իրաւ չէ թէ աս կենդանիները փոխ տալ չեն դիտեր . ես հակառակը տեսեր եմ : Իրենց ցորենը փոխ կուտան , փոփոխութիւն կ'ընեն , միշտ պատրաստ են իրարու ծառայութիւն ընելու , ու կրնամ ապահովապէս ըսել թէ ժամանակ ու համբերութիւն որ ունենայի , ուրիշ բիւր բաներ կրնայի տեսնել՝ ըսածներէս աւելի հետաքրքրական ու աւելի զարմանալի : Օր օրինակ ինչպէս իրենց փոխը կուտան ու ետ կ'առնեն . արդեօք որչափ որ տուած են՝ չէնէ վաշխով կ'առնեն . արդեօք օտարականներն որ իրենց կը ծառայեն՝ անոնց վարձք մը կուտան թէ չէ : Եւմ կարծեր որ բոլոր աս բաներս քննելը անկարելի ըլլայ . շատ հետաքրքրական բան է իմանալը թէ ինչ սկզբան վրայ իրենք զիրենք կը կառավարեն : Արեւի է որ աս ծանօթութիւնը մեզի ալ օգտակար ըլլայ :

(Ժ) Նամի չունին որ վրանին վազէ ,

ինչպէս որ մեղուներուն համար ալ կ'ըսուի : Սուրեններէն միայն վախ ունին , որ երբոր իրենց ցորենը արեւը փռեն՝ կուգան կ'ուտեն . բայց գողերէ վախ մը որ ունենան , հողին տակը կը պահեն : Ս'ըսուի թէ թուռն կայ որ մըջիւն կ'ուտէ . բայց ես ատ բանը ամենեւին չտեսայ : Ս'անր որդերն ալ մըջիւններուն նեղութիւն կուտան . բայց մըջիւնները զանոնք դուրս կը հանեն ու կը սպաննեն : Վիտեր եմ որ ան մըջիւններն որ կ'երենայ թէ իրենց պարտքը չեն կատարեր՝ կը պատժեն , երբեմն կը սպաննեն ալ . որ մէկ հեղ մը աս կերպով ըրին . իրեք չորս մըջիւն մէկուն վըայ ընկան , այնչափ չորս դիէնքաշքըռտեցին՝ որ կտորկտոր ըրին : Բնդհանրապէս խօսելով՝ շատ խաղաղ են . ասկէ կը մակաբերեմ թէ մէջերնին շատ խիստ կարգաւորութիւն պիտի ըլլայ , որպէս զի ան հանդարտութիւն պահուի . կամ թէ մէջերնին ուրիշ կարգաւորութիւն մը չկայ նէ , շատ խաղաղասէր պիտի ըլլան բնութիւնը :

Ուրիշ որ հասարակապետութեան մէջ աւելի մեծ միաբանութիւն եղեր է : Մէջերնին ամէն բան հասարակաց է , որ մէկ ուրիշ տեղ մը չենք կրնար տեսնել : Մեղուներուն համար այնչափ զարմանալի բաներ կը պատմուին . բայց ամէն մէկը մեղուանոցին մէջ զատ բըլջ ունի . իրենց շինած մեղը իրենցն է . ամէն մեղու իրեն բանը կը մտածէ : Ուրիշ ամէն կենդանիներուն վըայ ալ նոյն բանը կըրնանք ըսել . շատ անգամ իրարու հետ պատերազմ կ'ընեն , որ իրարու ձեռքէն իրարու ունեցածը առնեն : Բայց մըջիւնները ասանկ չեն . ամենեւին իրենց առանձին բան չունին . ան ցորենի հատիկն որ մըջիւնը բոյնը կը տանի , հասարակաց համբարանոցը կը պահուի . առանձին իրեն համար չէ , հապա բոլորին համար . հասարակաց ու առանձնական շահու զանազանութիւն չկայ մէջերնին : Մըջիւնը իրեն համար չաշխատիր , հապա ընկերութեան համար :

Իրենց ինչ թշուառութիւն որ հանդիպի , Զանքով ու ճարտարութեամբ դեղը կը գտնեն , ու բան չըկայ որ զիրենք յուսահատցընէ : Թէ որ իրենց բոյնը աւրես , երկու օրուան մէջ կընորոգեն : Մէն մարդ գիտէ թէ որչափ դժուարին է մըջիւնը իր բոյնէն դուրս վաճառելը , մինչև որ չջարդես . վասն զի թէ որ քանի մը հաստ միայն ալ մնան , իրենց տեղերնէն չեն հեռանար :

Ս'ինչև հիմայ մոռցայ ըսելու թէ փորձուած է՝ որ սնդիկը մըջիւններու մահաբեր թոյն է , և զիրենք Զարդելու համար մէկ հատիկ ազդու հնարք ան է : Եւ բանիս վըայօք մըջիւններուն բան մը կրնամ ընել . կարելի է թէ քիչ ատենէն լսէք որ սնդիկի ալ զիրենք վարժեցուցեր եմ :

ՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

ԴԱՍՏԻԱՎԱԿՈՒԹԻՒՆ

Բարոյական դաստիարակութեան մէջ եղած սխալմանքներուն վըայ , և թէ ինչ կերպով անոնց առաջը առնելու է :

Բ . Խիստ հեշտ էրպէր , որոնց գլխաւորները ասոնք են .

ա . Խիստ քիչ էրպէր , որ շատ անգամ տղան բան մը ընելուն պէս՝ յանդիմանելով կը պատժեն : Թէպէտ և տղայ մը մեծ յանցանք մըն ալ ըրած ըլլայ , միշտ անուշութեամբ խրատելու է . անով տղաքն ալ կ'ըլլան հեզ , և ուրիշներուն վըայ գուժ ունեցող :

բ . Սասնաոր սէր , կամ հոգնասիրութիւն , որով ծնողք կամ վարժապետք աս կամ ան տղան ուրիշներէն աւելի կը սիրեն : Եւ բանիս գէշ հետեանքը ան է որ սիրելի եղած տղան միտքը կը դնէ թէ ինքը զարմանալի կատարելութիւններ ունի , և անոր համար սիրելի է . անով ուրիշներուն վըայ կը դուռողանայ , և կ'ուզէ որ ամէն ըսա-